

Стус Василь Семенович

Життя та творчість

ВАСИЛЬ СТУС

(1938—1985)

Псевдонім — Василь Петрик.

Василь Стус народився 6 січня 1938 р. на Вінничині в с. Рахнівка Гайсинського району в сім'ї Семена Дем'яновича та Ілини Яківни Стусів. Був четвертою дитиною в родині. У 1940 р. родина переїздить до м. Сталіно (сучасний Донецьк), де батьки отримують роботу на одному з хімічних заводів.

Протягом 1944—1954 рр. В. Стус навчався в середній школі № 75 м. Сталіно.

У 1954—1959 рр. навчався в Сталінському педагогічному інституті за спеціальністю "Українська мова та література", після закінчення працював учителем у Таужнянській середній школі Гайворонського району Кіровоградської області.

У 1959—1961 рр. В. Стус служив у лавах радянської армії, потім у 1961 —1963 рр. працював учителем української мови та літератури в середній школі № 23 м. Горлівки Донецької області, працював також підземним плитовим шахти "Октябрьская" у Донецьку, літературним редактором газети "Социалистический Донбасе", у 1963р. стає аспірантом Інституту літератури АН УРСР ім. Т. Г. Шевченка зі спеціальності "Теорія літератури". Переїздить до Києва.

У 1964 р. В. Стус віддає до видавництва "Молодь" першу збірку своїх віршів, що має назву "Круговерть"" (у 1965 р., одразу після виступу в кінотеатрі "Україна", набір збірки було "розсипано"). 4 вересня 1965р. поет виступив в київському кінотеатрі "Україна" з протестом проти серпневих арештів української інтелігенції, а 20 вересня 1965 р. його відраховано з аспірантури за "систематичне порушення норм поведінки аспірантів та співробітників наукового закладу", тобто за виступ у кінотеатрі "Україна".

В. Стус працює в будівельній бригаді, а згодом кочегаром в Українському науково-дослідному інституті садівництва у Феофанії під Києвом. Одружується з Валентиною Попелюх. Наступного року працює спочатку молодшим, невдовзі — старшим науковим співробітником Центрального державного історичного архіву УРСР. Змушений звільнитися з "традиційним" формулюванням: звільнений за власним бажанням.

З 1966р. і до арешту В. Стус працює старшим інженером відділу технічної інформації проектно-конструкторського бюро Міністерства промисловості будівельних матеріалів Києва, а потому — старшим інженером проектно-технологічного об'єднання.

У брюссельському видавництві "Зимові дерева" 1970 р. вийшла друком друга збірка поета — "Зимові дерева" (у 1968р. поет подав рукопис цієї книги до видавництва "Радянський письменник", але, добре усвідомлюючи, що надії на видання немає, прийняв рішення про передачу її за кордон). Факт публікації книги за кордоном особливо обурював суддів на процесі над В. Стусом у 1972 р.

У 1970р. В. Стус видав у самвидаві свою третю експериментальну книгу віршів—

"Веселий цвинтар".

12 січня 1972 р. — поета вперше заарештовано.

7 вересня 1972 р. відбувся суд, згідно з вироком якого Василя Стуса засуджено до п'яти років ув'язнення та трьох років заслання.

У 1972р., перебуваючи в камері попереднього ув'язнення Київського КДБ, поет створює свою четверту книгу — "Час творчості / Dichtenszeit", що складена з оригінальних віршів та перекладів віршів Гете. Оригінальні твори стали основою майбутньої книги всього життя Стуса — "Палімпсести".

Протягом 1972—1977 рр. поет відбував покарання в таборах Мордовії.

3 листопада 1975 по лютий 1976 рр. він перебував у спеціалізованій ленінградській лікарні з приводу операції на шлунку.

3 5 березня 1977 р. поет засланий у селище ім. Матросова Тенькіньського району Магаданської області; працював "учнем проходчика гірської підземної ділянки" та машиністом скрепера на рудні ім. Матросова об'єднання "Севервостокзолото".

У 1978р. митець прийнятий до PEN-клубу; у 1979р. він повертається до Києва, вступає до Української Гельсінської групи.

3 жовтня цього ж року за поетом встановлено адміністративний нагляд.

У 1971 —1980 рр. В. Стус остаточно підготував до друку кілька варіантів збірки "Палімпсести" (у 1985р. Г. Бьолль за цю книгу висував Стуса на здобуття Нобелівської премії, а вперше окремим виданням вона вийшла у видавництві "Сучасність" у 1986р.).

У 1979—1980 рр. В. Стус працював формувальником II розряду ливарного цеху на заводі ім. Паризької комуни.

3 1 лютого 1980 р. ідо арешту він працював у цеху № 5 українського промислового об'єднання "Укрвзуттєпром" фабрики взуття "Спорт" намажчиком затяжної кромки на конвеєрі.

14 травня 1980 р. поет вдруге заарештований.

Наприкінці Вересня 1980 р. відбувся суд, на якому поета було засуджено до десятирічного ув'язнення та п'яти років заслання.

3 листопада 1980р. він відбував покарання в таборі особливого режиму ВС-389/36 с. Кучино Чусовського району Пермської області. Навесні: 1981р. В. Стус востаннє побачився з рідними. 1982 р. — рік перебуванням камері-одиначці. Протягом 1980—1985 рр; В; Стус написав останню збірку віршів "Птах душі".

Поет помер уніч з 3 на 4 вересня 1985 р., у карцері під час голодування; поховали його в безіменній могилі на табірному цвинтарі. Чотири роки потому, 19 листопада 1989 р., прах Василя Стуса перевезений до Києва й перепохований на Байковому цвинтарі.

Перша в Україні збірка вибраних поезій В. Стуса - "Дорога болю" вийшла у 1990р., а 1991 р.— за цю збірку Василеві Стусові присуджено Державну премію України ім. Т. Шевченка (посмертно).

Василь Стус належав до опозиційно настроєної національно свідомої молодії інтелігенції, яка одверто протиставила себе тоталітарному режимові. Йому випало

жити в надзвичайно складний час. Час, коли людина мала вибирати: мовчати попри всі утиски та приниження і зберегти своє життя чи зберегти в собі Людину, навіть ціною власної смерті. Василь Стус вибрав друге. Та й не міг він вчинити інакше, навіть якби дуже хотів. Щоб у цьому переконатись, досить познайомитись з його творами, Переламним у житті поета став 1965 рік, коли 30 серпня 1965 року було заарештовано Івана Світличного — лідера української нонконформістської культури 1960-х років, Саме арешт близького-товариша боляче відізвався в свідомості Стуса, змусивши чітко визначитися, хто свій, а хто чужий. Поет приєднався до виступу-протесту Івана Дзюби проти репресій у колі української інтелігенції 4 вересня 1965 року, що відбувся в київському кінотеатрі "Україна" перед прем'єрою фільму С. Параджанова "Тіні забутих предків". "Хто проти тиранії — встаньте!" — вигукнув В. Стус, коли в залі заревли сирени, заглушуючи голос І. Дзюби. Багато хто встав, хоча й усвідомлював, які наслідки матиме цей протест. Для поета цей протест, якщо навіть не враховувати відрахування з аспірантури, безробіття, арешти, повернувся абсолютною редакційною ізоляцією.. Тому не дивно, що Захід, "відкрив" для себе поезію Стуса раніше, ніж Батьківщина.

Творчий доробок поета, незважаючи на вкрай несприятливі умови для творчості (адже, за його словами, "легше було написати, аніж зберегти") — дуже великий. Першу збірку "Зимові дерева" наприкінці 60-х років поет запропонував видавництву "Радянський письменник". У ній відтворено атмосферу 60-х років з її пристрасним осмисленням болючих проблем національного розвитку, прагнення вписатися у визвольні традиції рідної культури. Незважаючи на схвальні рецензії (І. Драча, Є. Адельгейма), збірка не побачила світу. Та й саме ім'я Стуса було вже тоді під забороною.

У 1970р. без будь-якої надії на опублікування Стус підготував третю збірку під промовистою назвою "Веселий цвинтар" — своєрідний поетичний репортаж із "цвинтаря розстріляних ілюзій", словами В. Симоненка. Написана вона була в 1968—1970рр., а її фінальним акордом стали вірші, присвячені пам'яті, по-бандитськи вбитої працівниками радянських спецслужб, художниці Алли Горської. Поезії сповнені авторського передчуття неминучої Голгофи, готовності лишитися собою наперекір тискові, не роздвоїтися "на себе і страх", як герой його вірша "Еволюція поета". Водночас у тональності збірки прочитується спротив цвинтарному настрою.

Вершинна частина Стусового доробку — збірка "Палімпсести". Назвою цією (палімпсестами в давнину називали пергаменти, на яких стирали первісний текст, щоб написати по ньому новий) об'єднано все створене поетом у неволі зі вкрапленнями деяких ранніх поезій. Збірка не має стабільного змісту, в ній складно переплітаються різні духовні площини. В одному з найглибших філософських віршів "За читанням Ясунарі Кавабати" — виразні відгомони східної філософії. У таких специфічно японських "чотирьох татамі", на яких "розпросторюється" душа поета, вгадується знак хреста. Дорога до Бога для Стуса — "все-дорога". Не раз зринають у його поезії символіка "високого вогню", мотиви богообраності й жертвності. "БОГ" і "Україна" в

його душі й в поезії творять двоєдине ціле. Для поета Україна — не просто образ рідної землі. Це неодмінна складова його душі, яка водночас і приносить страждання, і лікує:

О земле втрачена,
явився бодай у зболеному сні.
І лазурово простелися,
і душу порятуй мені.

Поетичне слово Стуса — в кращих своїх проявах — енергійне, м'язисте, гранично виразне попри безперечну ускладненість і рафінованість його словника, сповнене внутрішнього вогню, щомиті готового вибухнути. Найкращі здобутки поета постають на гребені зіткнення, з єдності протилежностей: з одного боку, несамовита пристрасність, нагнітання, злет ("Ярій, душе"), з другого — філософська заглибленість, розважливість. Стус — поет інтелектуальний, поет читаючий, який свідомо, цілеспрямовано й критично опанував досвід світової поезії, та й не тільки поезії, багато у нього перекладів: з Рільке, Гарсія Лорки, з Гете, Б. Брехта. Райніса, Цветаєвої. Та особливе місце в поезії Стуса належить досвіді Т. Шевченка. Це щось незмірно вагомніше від суто літературного впливу. Його вся поезія його вся проіннята більш або менш відчутними, очевидно, підсвідомими ремінісценціями з Шевченка, вони проступають, як "пратекст" у палімпсестах.

Поезія Стуса — цілісний поетичний організм зі своїми сталими образно-смысловими комплексами. Тут своя улюблена лексика, свої поетизми — неологізми й напівнеологізми, в основі яких — актуалізація архаїчних або маловживаних слів (голубиня, спогадування, протобажання, сніння). У Стуса поруч сусідують і своєрідно підтримують одне одного різні за стилістикою, за характером образності вірші. Глибока філософська ускладненість "Гойдається вечора зламана віть" — і фольклорні інтонації "Два вогні горять", своєрідний символічний примітив "Синіє сніг по краю серця" — і прозора розважливість, і тамований біль "За читанням Ясунарі Кавабати".

Ім'я Стуса увійшло в нашу історію як важливий чинник національного пробудження й самоусвідомлення, стало символом духовної незламності й свободи. На часі глибоке пізнання власне поетичного доробку цього самобутнього митця, і не лише в українському літературному контексті.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Збірки поезій "Зимові дерева", "Веселий цвинтар", "Па-лімпсести", "Час творчості", збірка вибраних поезій "Дорога болю".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Усе для школи. Українська література: програмні тексти, ілюстрації, пояснення, завдання, тести: 11 кл.—К., Львів, 2001.

2. "Не відлюбив свою тривогу ранню...". Василь Стус — поет і людина.—К., 1993.

3. Стус Д. Життя і творчість Василя Стуса.—К., 1992.

4. Шерех Ю. Трунок і трутизна. Про "Палімпсести" Василя Стуса// Шерех Ю. Третя сторожа.—К., 1993